

**Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətləri barədə işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi
haqqında**

Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətləri barədə işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun

«30 iyun » 2008-ci il tarixli

Q Ə R A R I

№ _____ Bakı şəhəri

Yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilmiş cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsini müzakirə edən Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ölkədəgənclərin iqtisadi, sosial, mədəni və s. hüquqlarının təmin edilməsi ilə bağlı bir sıra qanunlar qəbul edilmiş, milli qanunvericiliyin Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq konvensiyalara uyğunlaşdırılması sahəsində xeyli işlər görülmüşdür. Eyni sözlər yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən cinayət hadisələrinin ibtidai istintaqı və məhkəmələrdə baxılması, onlar haqqında qəbul edilmiş qərarların icrası ilə bağlı məsələlərdə aiddir.

“Yetkinlik yaşına çatmayanlar haqqında ədalət mühakiməsinin aparılması ilə bağlı Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Minimal Standart qaydalarına” (“Pekin qaydalarına”) və “Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyaya” qoşulan Azərbaycan Respublikasının Cinayət və Cinayət-Prosessual Məcəllələrində həmin Sənədlərin müəyyən etdiyi bir çox müddəalar öz əksini tapmışdır.

Respublikanın məhkəmələri yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilmiş cinayət işlərinə baxarkən bu sahədə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş normalara əsasən əmələdirlər. Bununla yanaşı ümumiləşdirmə göstərir ki, bəzi məhkəmələr tərəfindən yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində cinayət işlərinə baxılarkən maddi və prosessual qanun normalarının tələbləri pozulur, təqsirləndirilən şəxslərin əməlinin hüquqi tövsifində və cəza təyini məsələlərində səhvlərə yol verilir, cinayət törətmiş yeniyetmələrin həyat və tərbiyə şəraiti kifayət qədər araşdırılmır, onlar tərəfindən cinayətlərin törədilməsinə imkan verən səbəb və şəraitin aşkar edilməsinə lazımi diqqət yetirilmir. Bunu nəzərə alaraq, nöqsan və çatışmazlıqların aradan qaldırılması məqsədilə nadir hallarda xüsusi qərarlar çıxarılır, böyük ictimai təhlükə törətməyən və az ağır cinayət əməli törətmiş yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiqi ilə bağlı qanun normalarının təcrübədə tətbiqindən az istifadə olunur. Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət işlərinə baxılması üzrə vahid məhkəmə təcrübəsinin yaradılması, bu sahədə yol verilmiş qanun pozuntularının gələcəkdə təkrarlanmaması, qanunların eyni cür və düzgün tətbiq olunması məqsədilə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu

Qərara alır:

1. Məhkəmələrin diqqəti yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən cinayət hadisələrinə haqqında işlərə maddi və prosessual qanunvericiliyin tələblərinə ciddi əməl etməklə vaxtında və keyfiyyətlə baxılmasının zəruriliyinə cəlb edilsin.

Məhkəmələr bu kateqoriyalı işlər üzrə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin qanuni hüquqlarının müdafiəsinə, onların barəsində ədalətli cəzaların təyinedilməsinə, onlar tərəfindən yeni cinayətlərin törədilməsinin qarşısının alınmasına, bu cinayətləri doğuran səbəblərin aradan qaldırılmasına xüsusi diqqət yetirməlidirlər.

Cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərinə, o cümlədən yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin işləri üzrə icraatı tənzimləyən normalara (Azərbaycan Respublikası CPM-nin 428-435-ci maddələri) ciddi surətdə əməl edilməsi məqsədilə bu kateqoriyalı işlərə daha təcrübəli, peşəkarlıq səviyyəsi yüksək olan hakimlərin sədrliyi ilə baxılmalı, hər bir məhkəmə qərarının qanuni və əsaslı olmasında onların şəxsi məsuliyyəti artırılmalıdır.

Tövsiyyə edilsin ki, iki və daha çox hakim olan birinci instansiya məhkəmələrində bu kateqoriyadan olan işlərə bir qayda olaraq məhkəmə sədrləri tərəfindən baxılsın.

2. Məhkəmələrə izah edilsinki, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 429-cu maddəsinə əsasən, yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin yaşının dəqiq müəyyən olunması onun barəsindəki işlər üzrə icraat zamanı müəyyən edilməli məcburi hallardan biri hesab edilir.

Azərbaycan Respublikası CM-nin 84.1-ci və 428.2-ci maddələrinə əsasən cinayəttörədərkən on dörd yaşını tamam olmuş, lakin on səkkiz yaşına çatmayan şəxslər yetkinlik yaşına çatmayanlar hesab olunur. Şəxsin on səkkiz yaşına çatması onun doğulduğu gündən deyil, həmin günün qurtardığı vaxtdan, yəni sonrakı günün başladığı andan götürülür.

Məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyi ilə yetkinlik yaşına çatmayan təqsirləndirilən şəxsin yaşını müəyyən olunarkən onun doğum günü ekspertiza rəyində göstərilən ilin son günü hesab olunur. Belə şəxsin yaşını minimum və maksimum illər üzrə müəyyən edildikdə isə ekspertlərin təklif etdikləri minimum yaş əsas götürülür.

Şəxsin yetkinlik yaşına çatıb-çatmaması barədə işdə ziddiyyətli məlumatların olması CPM-nin 303.1 və 429.0.2-ci maddələrinə əsasən məhkəmənin hazırlıq iclasının qərarı ilə işin məhkəmə baxışına xitam verilməsi və onun ibtidai araşdırma prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora qaytarılması üçün əsasdır.

3. Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət işlərinə baxılarkən nəzərə almaq lazımdır ki, CPM-nin 92.4.2-ci maddəsinə əsasən bu növişlər üzrə müdafiəçinin iştirakı şəxsin ilk dəfə dindirildiyi, onun tutulması haqqında cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarının, tutma haqqında protokolun və ya həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərarın elan edildiyi andan, iş məhkəmədə baxılarkən isə təqsirləndirilən şəxsin artıq yetkinlik yaşına çatmasından asılı olmayaraq məcburidir. Bu qayda şəxsin bir cinayəti 18 yaşına çatana qədər, digər cinayəti isə 18 yaşına çatdıqdan sonra törətməsi hallarına da aiddir,

Yetkinlik yaşına çatmayanların məhkəmədə müdafiəçi ilə mütləq təmin edilməsi dedikdə həmin şəxsin məhkəmə baxışının bütün mərhələlərində (birinci instansiya məhkəməsinin hazırlıq iclası və məhkəmə baxışı, apellyasiya instansiyası məhkəməsinin ilkin baxışı və məhkəmə iclası, kassasiya instansiyası məhkəməsinin iclası) müdafiəçi ilə təmin edilməsini ehtiva edir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 432.2-ci maddəsinə əsasən yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin barəsində ibtidai istintaq aparılarkən müdafiəçinin iştirakı məcburidir.

Qanunun həmin tələbinin pozulması kobud qanun pozuntusu hesab edilir və məhkəmənin hazırlıq iclasının qərarı ilə Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 303.3.1-ci maddəsinə əsasən işin ibtidai araşdırma prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora qaytarılmasına səbəb olur. Birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən yetkinlik yaşına çatmayanların işləri üzrə müdafiəçinin iştirakının məcburiliyi barədə qanunvericiliyin tələblərinə əməl edilməməsi isə Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 391.8.6-cı maddəsinə əsasən apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən hökmün ləğv edilməsi apellyasiya şikayətinə və ya apellyasiya protestinə baxılmasına xitam verilməsi, cinayət işinin birinci instansiya məhkəməsində yenidən baxılmasından ötrü qaytarılması üçün əsasdır.

4. Yetkinlik yaşına çatmayanlar haqqında həbs qətimkan tədbiri seçilməsinə dair ibtidai araşdırma orqanının təqdimatlarının baxılarkən məhkəmələr hər bir halda həbs qətimkan tədbiri seçilməsinin zəruriliyi, şəxs haqqında daha yüngül qətimkan tədbiri seçilməsinin mümkünsüzlüyü barədə təqdimatda gətirilən dəlilləri ətraflı yoxlamalıdır. Bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 434-cü maddəsinə görə yetkinlik yaşına çatmayan şübhəli şəxsin barəsində həbsə alma qismində qətimkan tədbirini tətbiq edilməsinə yalnız ona az ağır zorakı cinayətin, habelə ağır və ya

xüsusilə ağırcinayətin törədilməsi istinad edildikdə müstəsna hal kimi yol verilir. Həm də həmin şəxslərhaqqındabu növqətimkan tədbiri mümkün qədər qısa müddət üçüntətbiq olunmalıdır. İşin konkrethallarındanvə törədilmişcinayətin ağırlıq dərəcəsinənasılı olaraq , yetkinlik yaşınaçatmayanınşəxsiyyəti, onun həyat tərzı , tərbiyəsi, valideynləriilə münasibətinəzərə alınmaqlaməhkəmə hər bir haldaCinayət-Prosessual Məcəlləsinin 154.2.8 və 170-ci maddələrinə uyğun olaraqyetkinlikeyaşına çatmayan şübhəlivə ya təqsirləndirilənşəxsi valideynlərinin , qəyyumlarının , himayəçilərinin , yaxud onun saxlandığı qapalı uşaq müəssisəsi müdiriyyətinin nəzarəti altına verə bilər.

5.CPM-nin 435-ci maddəsinə əsasnyetkinlik yaşınaçatmayanşəxs barəsində cinayət işinin məhkəmə baxışında yetkinlikeyaşınaçatmayanşəxsinvalidəynlərivə ya digərqanuninümayəndələriiştirakməkhüququna malikdirlər.Qanuni nümayəndələr dedikəCinayət-Prosessual Məcəlləsinin 7.0.30-cumaddəsində sadalananşəxslər nəzərdə tutulur. Yetkinlik yaşınaçatmayaninvalidəynləriolmadıqdayaxudo, qəyyumvə ya himayəçitəyin edilməyənşəxsinyanındayaşadıqdaməhkəmə qəyyumluqvə himayəçilikorqanınınümayəndəsini qanuni nümayəndəqismində işə cəlb edə bilər. Yetkinlik yəna çatmayanınmənafeyi tələb etdikdəməhkəmə özününəsaslandırılmışqərarı ilə valideynlərinvə ya digərqanuni nümayəndələrinməhkəmə iclasında iştirakınayol verməyə bilər.

Yetkinlikeyaşına çatmayanların həyat tərzı , tərbiyəsi ilə əlaqədar ətraflı məlumatəldə etmək məqsədilətəhsil-tərbiyə müəssisələrinin və ya iş , yaxud yaşayışyeri üzrə ictimai təşkilatlarınümayəndələrinində məhkəmədə iştirakınıtəmin etmək üçün tədbirlər görülməlidir. Məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, şübhəli , yaxud təqsirləndirilənşəxsinqanuni nümaynədəsincinayət prosesinəcəlb edildiyiandan Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 101.5-ci maddəsi ilə müəyyən edilənhüquqlar əldə edir.

6. On səkkiz yaşına çatanadəkcinayət törətmiş şəxsməhkəmədəişə baxılana qədər yetkinlikeyaşınaçatdıqdaqanuni nümayəndəfunksiyasınıaxitama verilir.

Məhkəmə qanuni nümayəndəninrazılığı ilə onu şahid qismində dindirmək qərarınağəldikdə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 66-cı maddəsininməhiyyətini ona izah etməlidir. Bu zamanqanuni nümayəndəbilə-bilə yalan ifadəverməyinməsuliyyəti barədəAzərbaycan Respublikası CM-nin 297-ci maddəsi ilə xəbərdar edilməlidir.

7.Məhkəmələrə tövsiyə olunsun ki,yetkinlik yaşına çatmayan şəxs onun cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasına imkan verən yaşa çatdıqda, lakin öz hərəkətinin (hərəkətsizliyinin) faktiki xarakterini və ictimai təhlükəliyini dərk etmək və yaxud da onları idarəetmək qabiliyyətini məhdudlaşdıran psixopozuntu ilə əlaqədar olmayan psixi inkişafdən geri qaldıqda, o, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməyə bilər.

Yetkinlik yaşına çatmayan şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslər barəsində ictimai təhlükəli əməlin törədildiyi zaman xroniki psixi xəstəlik, ruhi fəaliyyətin müvəqqəti pozulması, kəmağıllıq və ya psixi xəstəlik nəticəsində əqli çatışmazlıq haqqındaəsaslı məlumatlar olduqda Azərbaycan Respublikası CPM-nin 140.0.2-civə 331.7 maddələrinin tələblərinə əsasən yetkinlik yaşına çatmamış şəxsdə psixi inkişafdən geri qalmanınmövcud olub-olmaması məsələsinin həlli üçün məhkəmə kompleks psixoloji-psixiatrik ekspertiza təyin edir.

8. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər tərəfindən 18 yaşına çatmış şəxslərin iştirakı ilə törədilmiş cinayətlər haqqındaışlərə baxılarkən cinayətin iştirakçısı olan yetkinlik yaşına çatan şəxslə yeniyetmə arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin xarakterinin dəqiq araşdırılması zəruridir. Belə ki, yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin cinayət törədilməsində və ya cəmiyyətə qarşı qanuna zidd digər hərəkətlərə cəlb edilməsindəyetkinlik yaşına çatmış şəxsinrolunun müəyyən olunması üçün qeyd olunangöstəricilərin mühüm əhəmiyyəti ola bilər.

Məhkəmələrə izah olunsun ki, yetkinlik yaşına çatmamış şəxsləri cinayət fəaliyyətinə cəlb etməyəgərə yalnız yetkinlik yaşına çatmış və cinayəti qəsdən törətmiş şəxslərcinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilər. Yetkinlik yaşına çatmış şəxs cinayətin törədilməsinə cəlb etdiyi şəxsin yetkinlik yaşına çatmadığınıbilmədiyihalda, o, Azərbaycan RespublikasıCM-nin 170-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyətinəcəlb edilə bilməz.

Azərbaycan Respublikası CM-nin 170-ci və 171-ci maddələri ilə məsuliyyət nəzərdə tutan cinayətlər yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət fəaliyyətinə və digər hüquqa zidd hərəkətlərə cəlb edildiyindən başa çatmış hesab olunur. Buzamanyetkinlik yaşına

çatmayanların təhrik edildikləri hüquqa zidd hərəkətləri törədib-törətməməsinin əhəmiyyəti yoxdur.

9. Nəzərə almaq lazımdır ki, yaşına görə (Azərbaycan Respublikası CM-nin 20-ci maddəsi) və ya anlaşıqlığa görə (CM-nin 21-ci maddəsi) cinayətin subyektləri hesab olunmayan şəxslərdən istifadə etməklə törədilən cinayət iştirakçılıq yaratır. Bununla belə, yuxarıda göstərilən əsaslara görə cinayət məsuliyyəti daşımayan yetkinlik yaşına çatmamış şəxs cinayət xarakterli əməl törətdikdə, onu cinayət fəaliyyətinə cəlb etmiş və ondan cinayətin vasitəsi kimi istifadə etmiş şəxs cinayətin icraçısı kimi məsuliyyət daşıyır.

Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsi cinayətə təhrik edən yetkinlik yaşına çatmış şəxsin hərəkətlərində törədilmiş cinayətin tərkib əlamətləri olduqda, o, Azərbaycan Respublikası CM-nin 170-ci maddəsi ilə yanaşı, həm də konkret cinayətin törədilməsinə təhrikə görə məsuliyyətə cəlb olunmalıdır.

10. Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət törətməsinə başqayaşlı şəxslərin, o cümlədən zərərçəkmişlərin hüquqa zidd, təhrik edici hərəkətlərinin səbəb olması müəyyən edildiyi hallarda məhkəmə həmin halları cəzanı yüngülləşdirici hallar kimi qəbul etməyə haqlıdır. Belə hallarda məhkəmələr nəzərə almalıdır ki, yetkinlik yaşına çatmayanın yaşlı şəxsdən asılılığı real olmalıdır. Yəni əsaslar olmalıdır ki, yetkinlik yaşına çatmayan şəxs, yaşlı şəxsin onun iradəsini qırması səbəbindən cinayət törətməli olmuşdur.

11. Məhkəmələrə izah olunsun ki, yetkinlik yaşına çatmayanların törətdiyi cinayətə görə cəza təyin olunması haqqında məsələ həll edilərkən Azərbaycan Respublikası CM-nin 58-ci maddəsində qeyd olunan (törədilmiş cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyəti haqqında məlumatlar, cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar) hallardan başqa, həmçinin Azərbaycan Respublikası CM-nin 86-cı maddəsində nəzərdə tutulan şərtlər (yetkinlik yaşına çatmamış şəxsin həyat və tərbiyə şəraiti, əqli və psixiki inkişaf səviyyəsi, şəxsiyyətlərinin digər xüsusiyyətləri, yetkinlik yaşına çatmış şəxslərin ona təsiri və s.) də nəzərə alınmalıdır. İlk növbədə azadlıqdan məhrum etməklə əlaqədar olmayacaq cəzanın tətbiq olunmasının mümkünlüyü müzakirə olunmalıdır.

Yetkinlik yaşına çatmayanlara cəza təyin edərkən məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, cəza maksimum dərəcədə məhkumun islah və yenidən tərbiyə olunması məqsədinə xidmət etməlidir. Məhkəmə yalnız yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin törətdiyi cinayətin ağırlığı baxımından onun cəmiyyətdən təcrid olunmadan islah olunmasının mümkün olmadığı hallarda, qəbul olunmuş qərarı hökmdə mütləq əsaslandırmaqla ona azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza təyin olunması haqqında qərar qəbul etməlidir.

12. Məhkəmələrə izah olunsun ki, yetkinlik yaşına çatanadək cinayət törətmiş şəxs barəsində CM-nin 63,66 və 67-ci maddələrinin müddəalarına uyğun olaraq cəza təyin edilərkən nəzərə alınmalıdır ki, başa çatmış cinayətə görə cəzanın müddəti və miqdarı CM-nin 85-ci maddəsində nəzərdə tutulandan yuxarı ola bilməz. Bu baxımdan yetkinlik yaşına çatanadək cinayət törətmiş şəxs barəsində cinayətlərin və ya hökmlərin məcmusu üzrə cəza təyin edilərkən qəti cəza 10 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmədən çox olmamalıdır. Yetkinlik yaşına çatmayanların təqsirli bilindiyi CM-nin müvafiq maddəsinin sanksiyasından nəzərdə tutulmuş azadlıqdan məhrum etmə cəzasının aşağı həddi 10 ildən yuxarı olduqda və belə hallarda 10 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin edilərkən CM-nin 62-ci maddəsinə istinad edilməsinə ehtiyac yoxdur.

Şəxsin təqsirli bilindiyi bir neçə cinayətin bir qismi yetkinlik yaşına çatanadək, digər qismi yetkinlik yaşına çatdıqdan sonra törədildikdə cinayətlərin məcmusu üzrə cəza təyin edilərkən, əvvəlcə CM-nin 85-ci maddəsinin tələbləri nəzərə alınmaqla 18 yaşına çatanadək törədilmiş cinayətə görə, sonra isə yetkinlik yaşında törədilmiş cinayətlərə görə cəza təyin edilməli və CM-nin 66-cı maddəsinə uyğun olaraq təyin olunmuş cəzalar birləşdirilməlidir.

Cinayət qanunununeynimaddəsi ilətövsiyəolunan cinayətlərdən bir qismiyetkinlikyaşınaçatanadək , digər qismiisə yetkinlik yaşına çatdıqdansonratörədildikdəhəmin maddəilə cəza ümumi əsaslarla, yəni xüsusinormalara istinad edilmədən təyin olunmalıdır.

Yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsindəAzərbaycan Respublikası CM-nin 70-ci maddəsini tətbiq etməklə cəza təyin edilərkən məhkəmələr hər bir halda şərti məhkum edilənlərin üzərinə müəyyən vəzifələrin qoyulması haqqında məsələni də müzakirə etməlidirlər.

Nəzərə almaq lazımdır ki,Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 59.1.2-ci maddəsinəgörə cinayətinyetkinlik yaşınaçatmayan şəxstərəfindən törədilməsicəzanı yüngülləşdirən haldır.

13.Yetkinlik yaşına çatmayanşəxsəcəza təyin olunarkənnəzərə almaq lazımdır ki, CM-nin18.4-cü maddəsinə müvafiq olaraq18 yaşınadəktörədilmişcinayətlərə görə , o cümlədəngötürülməmişvə ya ödənilməmişməhkumluqlarcinayətlərin residivininmüəyyən olunması zamanınəzərə alınmır. Bu , şəxsin yetkinlikyaşına çatmadığıvaxttörətdiyi cinayətə görəazadlıqdan məhrum etmə növündəcəza çəkməsihallarına da aiddir.

14. Məhkəmələryetkinlik yaşına çatmayanınCM-nin 72 və 73-cü maddələrində nəzərdə tutulanəsaslarlacinayət məsuliyyətindən azad edilməsinin mümkünlüyünübütünhallarda nəzərdə saxlamalıdırlar. İlk dəfə böyük ictimaitəhlükətörətməyən cinayət törətmişyetkinlik yaşına çatmayan şəxsintəqsirinikönüllü boynuna alması, səmimi peşmançılığı,zərərçəkmişlə barışmasıbir qayda olaraqonun cinayət məsuliyyətindən azad edilməsiüçün əsas kimi götürülməlidir.

15. Yetkinlik yaşına çatmayanlaracəza təyin edərkənnəzərə almaq lazımdır ki,qanunvericilikdə(CM-nin 85.1-ci maddəsi) bu kateqoriyadan olanşəxslər üçünnəzərdə tutulancəmi 4 cəza növünün(cərimə, ictimai işlər, islah işləri, müəyyən müddətəazadlıqdan məhrum etmə) hər biri üçün qısaldılmış müddətvə ya azaldılmışməbləğnəzərdə tutulmuşdur.Ona görə də yetkinlik yaşınaçatmayanlaraCM-nin 85-ci maddəsinə uyğun olaraqCM-nin Xüsusi Hissəsinin sanksiyasındagöstərilən cəzanın aşağıhəddindən də az cəza təyin edilərkən CM-nin 62-ci maddəsinə istinad etməyə ehtiyac yoxdur.

16. Qanunvericilikdə(CM-nin85-ci maddəsi) yetkinlikyaşınaçatmayanlara əlavə cəzatəyin olunmasını qadağan edənnorma olmadığınəgörə nəzərə almaq lazımdır ki,yetkinlik yaşına çatmayan hər hansıfəailiyyətlə məşğul olmasıilə bağlıcinayət törətdikdəo,müəyyən müddətəhəmin fəailiyyətlə məşğul olma hüququndanməhrum edilə bilər.Bu zaman təyin olunan əlavə cəzanımmüddətində CM-nin 85-cimaddəsi ilə müəyyən edilən prinsiplərəuyğun olaraq mümkün qədərqısa olmalıdır.

17. Yetkinlik yaşınaçatmayanməhkumtəyin olunmuşcərimə , ictimai işlər və islah işləri cəzalarını çəkməkdnənqərəzli surətdə boyunqaçırdıqdətəyin olunmuş cəzalarınmüvafiq olaraqCM-nin 44.4, 47.3 və 49.3-cü maddələrində göstərilənbaşqa cəza növləriilə əvəz edilə bilər.Bu zamanəvəz edilmişcəzanımmüddətiyetkinlikyaşına çatmayanlar üçünqanundamüəyyən edilənhədlərdən kənara çıxılmamalıdır.

18. **İzah** olunsun ki, Azərbaycan Respublikası CM-nin 88-ci maddəsinə əsasən məhkəmə ilk dəfə böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət əməli törətmiş yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin barəsindətərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq etməklə onun islah və tərbiyə olunmasını mümkün hesab edərsə həmin şəxsləri cinayət məsuliyyətindən azad edə bilər. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxs barəsində tərbiyəvixarakterli məcburi tədbirlər tətbiq etməkləonun cinayət məsuliyyətindən azad olunması məsələsinin həlli zamanı nəzərə alınmalıdır ki, belə şəxsin barəsində tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiqinin mümkünlüyü nəticəsinə gəlmiş məhkəmə bu əsasla cinayət işinin icraatına həm məhkəmə hazırlıq iclasında, həm də məhkəmə baxışının nəticəsi olaraq xitam verə bilər.

19. Məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, Azərbaycan Respublikası CM-nin 88-ci maddəsinin tələblərinə müvafiq olaraq yetkinlik yaşına çatmayan şəxs barəsində eyni zamanda bir neçə tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilə bilər (məsələn, xəbərdarlıq edilməsi və valideynlərin nəzarəti altına verilməsi, vurulmuş ziyanın ödətdirilməsi və asudə vaxtının məhdudlaşdırılması).

Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsləri valideynlərin və ya onları əvəz edən şəxslərin nəzarəti altına verərkən məhkəmə əmin olmalıdır ki, göstərilən şəxslər yeniyetməyə müsbət təsir göstərə, onun törətdiyi əməli düzgün qiymətləndirə, davranışı üzərində gündəlik nəzarəti təmin edə biləcəklər. Bunun üçün müvafiq materialların tələb edilməsi, valideynlərin və ya onları əvəz edən şəxslərin həyat şəraitinin, yeniyetmənin maddi təminatı imkanlarının və s. yoxlanılması zəruridir.

Qanunvericilikdə yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərə nəzarət edilməsi üçün nəzarətlərinə verilmiş valideynlərin və ya onları əvəz edən şəxslərin bu haqda razılıqlarının alınması tələb olunmasa da, belə razılıq alınmalıdır.

Cinayət işinə xitam verilməsi və yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin barəsində tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər qismində valideynlərin və ya onları əvəz edən şəxslərin (qohumların, qəyyumların) və yaxud ixtisaslaşdırılmış dövlət orqanının nəzarəti altına verilməsi və ya asudə vaxtının məhdudlaşdırılması, davranışı üzərində başqa xüsusi nəzarət qoyulması barədə qərar qəbul edilərkən həmin qərarla tədbirin tətbiq edilməsi müddəti də göstərilməlidir.

20. Azərbaycan Respublikası CM-nin 89-cu maddəsinə əsasən, məhkəmə ittiham hökmü çıxarmaqla yetkinlik yaşına çatmayan şəxsi cəzadan azad etməyə və onun barəsində Azərbaycan Respublikası CM-nin 88.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq etməyə, yaxud da onu təhsil idarəsi orqanının qapalı tipli xüsusi tədris-tərbiyə müəssisəsinə göndərməyə haqlıdır.

Belə hallarda, nəzərə alınmalıdır ki, göstərilən xüsusi tədris-tərbiyə müəssisəsinə yalnız az ağır cinayətlərin törədilməsinə görə məhkum olunmuş yetkinlik yaşına çatmamış şəxslər göndərilirlər. Belə qərar məhkəmə tərəfindən cəzanın əvəz olunması qaydasında qəbul olunur və bu halda cəzanın təyin edilməsi tələb olunmur.

21. Cinayət Məcəlləsinin 55 və 85-ci maddələrinə görə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilən, hökm çıxarılanadək 18 yaşını tamamolmayan şəxslər ümumi və ya məhkəmərecimli tərbiyə müəssisələrində yerləşdirilirlər. Bu zaman yetkinlik yaşına çatmayan qızlar, habelə ilk dəfə azadlıqdan məhrum etməyə məhkum olunmuş yetkinlik yaşına çatmayan oğlanlar cəzalarını ümumi recimli, əvvəllər azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza çəkmiş yetkinlik yaşına çatmayan oğlanlar isə cəzalarını məhkəmə recimli tərbiyə müəssisələrində çəkməlidirlər.

Yetkinlik yaşına çatmadığı dövrdə qəsdən cinayət (o cümlədən xüsusilə ağır cinayət) törətmiş şəxs hökm çıxarılan vaxt yetkinlik yaşına çatarsa və azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilərsə, cəzasını çəkmək üçün ümumi recimli cəza çəkmə müəssisəsinə, ehtiyatsızlıqdan cinayət törətməyə görə 5 ildən artıq olmayan müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edildikdə isə məntəqə tipli cəza çəkmə müəssisəsinə göndərilməlidir.

22. On səkkiz yaşına çatan və Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 128.1-ci maddəsinə əsasən tərbiyə müəssisələrində saxlanılan məhkum cəzanın icrası qaydalarını pozduqda Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 129-cu maddəsinə müvafiq olaraq tərbiyə müəssisəsi müdiriyyətinin tədimatına əsasən məhkəmənin qərarı ilə ümumi recimli cəza çəkmə müəssisəsinə keçirilə bilər.

On səkkiz yaşına çatmış və cəzanın icrası qaydalarını pozan məhkumun tərbiyə müəssisəsindən ümumi recimli cəza çəkmə müəssisəsinə keçirilməsinin məqsəd müvafiqliyi məsələsi həll edilərkən məhkəmələr tərbiyə müəssisəsində cəza çəkilənmə müddətdə məhkumun davranışı və şəxsiyyətinin xarakterizə edən halları, o cümlədən tərbiyə müəssisəsində saxlanılan digər yetkinlik yaşına çatmayan məhkumlara təsirini nəzərə almalıdırlar.

Məhkumun tərbiyə müəssisəsindən ümumi recimli cəza çəkmə müəssisəsinə keçirilməsi Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 514, 520-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş qaydada cəzanın çəkildiyi yer üzrə birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən həll edilir.

24. CM-nin 85.2-ci maddəsinə əsasən cərimə yalnız müstəqil əmək haqqı və yabı cəzanın icrasına yönəldilə bilən əmlakı olan yetkinlik yaşına çatmayan məhkumatəyin edilir. Həmin maddədə cərimənin müstəqil əmək haqqı olmayan yetkinlik yaşına çatmayanların valideynlərindən, yaxud digər qanuni nümayəndələrindən tutulması nəzərdə tutulmadığından hökmdə cərimənin həmin şəxslərdən tutulmalı olması barədə göstəriş verilə bilməz. Buna görə də ilk növbədə yetkinlik

yaşına çatmayan nəmli nəticəyə vurulmuş ziyanın özünü tərəfindən ödənilməsi imkanları müzakirə edilməlidir. Yalnız cərimə cəzasının icrası zamanı Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1104.1-ci maddəsi ilə müəyyən olunmuş normalar tətbiq oluna bilər.

25. Məhkəmələr yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin cinayətləri haqqında işlərə baxılması təcrübəsini mütəmadi öyrənməli, ümumiləşdirməli, əsaslar olduqda yetkinlik yaşına çatmayanları tərəfindən törədilən cinayətlərin profilaktikası məqsədilə müvafiq təşkilatlara, yaxud vəzifəli şəxslərə təqdimatlar göndərməlidirlər.